

a költő 1949 nyarán egyszerre 18 műfordítással jelentkezett, s ez több mint a fele a 49-es könyvhétre kiadott első önálló verseskötetében, a *Tünj el fájás*ban olvasható versek számának.

A kötet történetét Vig Rudolf így ismertette 1970-ben:

„A NÉKOSZ kiteljesedésének időszakában Benedek Árpád a Rajk-féle rendőrség művészeti együttese élére került és ő volt a NÉKOSZ-központ kulturális osztályának is a vezetője. Rendőringben és csizmában járt. A rendőrségtől megbízást kapott egy daloskönyv összeállítására, ezt átpasszolta Vass Lajosnak, Vass Lajos pedig nekem. Hamarosan összeállítottam egy anyagot, de a mozgalmi dalokat nem akartam vállalni, ehhez Benedek Árpád adta a nevét. A verseket F. Nagy László fordította és Bencze László illusztrálta a *Népek dalai* című kötetet. Soproni János őrnagy a rendőrségen néhány betyárnotát kihúzott. A kottákat a népzene-kutatócsoport másolta le. Nagy László harminc műfordítást készített a kötet számára, és megjelentek folyóiratban ezek a műfordítások, innen ismerték meg, mint műfordítót, ezért kapott bolgár ösztöndíjat.”

A kötet számára készített versfordítások számában talán nem pontos Vig Rudolf emlékezése, ugyanis máskor azt mondta, hogy a kidobott szerbhórvát ciklus Nagy László hat fordítását tartalmazta. A megjelentekkel együtt ez huszonnégy. Mindegy! A teljesítmény akár így, akár úgy, kiválónak mondható. Maga a költő a már idézett 1970-es interjújában azt állította, hogy a *Népek dalai* kötet számára lefordított népdalok közül „ma is énekelnek néhányat. Például a *Te kedves Lyzicám*, vagy a *Túl az erdőn, túl a réten* kezdetű lengyel népdalokat”.

Versfordításai közül hét bolgár nyelvből készült, a többi más nyelvek között oszlik meg, szerényebb mennyiségben.

A talaj jól elő van készítve Nagy László bulgáriai ösztöndíjas éveire.

TÜSKÉS TIBOR

Nagy László: Inkarnáció ezüstben

*Ezüst-maszkunkat ezüst-kezünk
elmozdítja csak s dől a hó
zihálhat havat is két szerető
fölszabadulva az égre forgunk
imádat szárnyas malmai, ime
ezüstben az árulás városa
ez a fény-rózsás agydagonat
fülel már az űrbe és minden
hópelyhet kihallgat, összeadja
köbméterekké a hulló havat*

FIGYELEM, FIGYELEM
FIGYELMEZTETJÜK A SZERETŐKET
NE MÓKÁZZANAK JELKÉPEIKKEL
CSINTALANSÁGUK HASZONTALAN
JELENÜKTŐL IDEGEN, FIGYELEM

*Tekints le az érdekek zónáira
 ülnek ott hatalmas páncél-mackók
 hasukban az apró szabvány-zacskók
 mindben kereken harminc ezüst
 íjászaim, az eskű, az eskű
 ne hagyjuk abba, havat, szelet
 északi süvítést a világ
 ablakainak, a sötét
 lelkiismeret hártványainak
 hajrá, az idegek havazzanak
 tombolj, te sörényes velem
 zúditva zenét, a szkíta nyilak
 ércnyelvéet az éter síkjairól
 hol testvér a húrral a köröm, a szem
 és hüen szolgál a nyereg, sisak
 de a dűb: nyargaló fejedelem
 barbár és tiszta, akár a hó
 íme, a leszakadó ezüst-zene
 a páncélszekrénybe nem zárható
 vérrre se váltható vad havazás*

FIGYELEM, FIGYELEM
 FELHÍVJUK A LAKOSOK FIGYELMÉT
 JELENTKEZZENEK HÓMUNKÁRA
 HARCRA A HÓ BIKÁI ELLEN
 ELÁLLJÁK MÁR AZ UTAT, FOROGNAK
 HIDAKON BÖMBÖLNEK, TEREKEN
 VAKÍJTJÁK A SZEMET IS, KARAMBOL
 FIGYELEM, FIGYELEM

*Itt maradunk magas hazánkban
 a havazás fehér szívében
 hallatlan örvény-kerékben
 itt nem horpad be a halánték
 határainknak vérnyoma nincs
 ide kergültünk kénytelenül
 ezt megalkottuk eszményien
 itt habotázunk a vérünk
 tábortüzénél, itt lerogyunk
 ezüst-arcunk fájt már a csókra
 ezüst-kezünk cédrus-pohárra
 kikalapált alakunk fájt már
 lenvirág-ingért, s ideje jött
 ideje a hömbölyödésnek
 égő cukor és pörkölt dió
 aromájának, ideje jött
 húsunk mákvirág-barlangjában
 a barbár íj-feszülésnek
 ríkatóan forró havazásnak*

FIGYELEM, FIGYELEM
 FELHÍVJUK A LAKOSOK FIGYELMÉT
 NEMZETI KINCSEK NEVEZETT
 SZKÍTA LELETEINKBŐL

KÉT ALAK, EGY FÉRFI, EGY NŐ
 ELTŰNT MÁR A HAVAZÁS ELŐTT
 EZŰST AZ ARCUK, EZŰST A KEZŰK
 A HÓVIHAR MOZGÓ CENTRUMÁBÓL
 FŐVÁROSUNK FELETT MAGASAN
 HALÁLBIZTOS HOGY ŐK ZENGENEK
 MAGAS A JUTALOM IS, AZÉ LESZ
 AKI LEHOZZA ŐKET A FÖLDRE
 MEGKÖTÖZVE, FEGYVER IS HASZNÁLHATÓ
 FIGYELEM, FIGYELEM
 FEGYVER IS HASZNÁLHATÓ

Az *Inkarnáció ezüstben* nem tartozik Nagy László „agyonelemzett”, gyakran emlegetett, pódiumon sűrűn mondott, iskolai tankönyvekben és antológiákban szereplő versei közé, mint pl. a *Ki viszi át a Szerelmet*, a *Menyegző*, a *József Attila!*, a *Tűz* vagy az *Ég és föld*. Mind kötetbeni megjelenése idején a korabeli kritika nem méltatta túlzott figyelemre, mind később, az életmű egészének feldolgozásakor viszonylag keveset foglalkozott vele a Nagy László-irodalom. Kecskés András mindössze háromoldalmi, iskolai segédanyagként szánt, nem éppen elmélyült megközelítése (*Versek tükre*, 1985) akkor került a kezembe, amikor saját munkámmal már elkészültem. Először alighanem Csoóri Sándor hívta föl rá a figyelmet: a költő rajzait tartalmazó, 1980-ban megjelent *Szárny és piramis* című kötetbe beválogatta a könyvben található kilenc Nagy László-vers közé. Hogy maga a költő is fontosnak tartotta, közvetve bizonyítja, hogy hangszalagra mondta, s ily módon szerepelhet azon a hanglemezkiadványon, amely négy lemezoldalmi – szám szerint harmincnyolc – verset őrzött meg a költő hangján. A vers címe legutóbb – 1993-ban – a Kortárs Kiadónál megjelent, a költő válogatott verseit tartalmazó gyűjtemény borítóján bukkant föl.

Kockáztassuk meg – s nevezzük a módszert akár preventívnek – vizsgálódásunk és elemzésünk sommázatát: az *Inkarnáció ezüstben* nem tartozik a költő „nagy” versei közé, inkább jellemző vers, kulcsvers, szintézisvers, összegező jellegű vers: együtt van benne Nagy László poézisének sok fontos és jellemző gondolati és poétikai motívuma, olyan versformáló eleme, amely – korábban vagy később – számos más költeményében is föllelhető.

Az *Inkarnáció ezüstben* összefoglaló szerepét hangsúlyozza maga a költő a verscikluson, illetve kötetben belüli elhelyezésével. A vers kötetben először az 1967 és 1973 közti idő termését, a költő egyik legváltozatosabb, leggazdagabb korszakának anyagát közrebocsátó *Versben bujdosóban* látott napvilágot 1973-ban. A kötet öt versciklust, valamint az *Ég és föld* című oratóriumot foglalja magába. A harmadik ciklus címe: *Ajándék*; tizennégy verset tartalmaz: a férfiszerelem hangján a „szerető asszony” alakját megidéző, játékosságot és fájdalmat, jókedvet és panaszt egybevegyítő verseket. Az *Inkarnáció ezüstben* itt a ciklus utolsó előtti darabja, *A repülő árnyéka* és a *Hegyi beszéd* között található. Amikor Nagy László egybeszerkeszti az ötvenedik születésnapjára tervezett, addigi életművét összefoglaló négykötetes gyűjteményt (a kiadvány 1975-ben lát napvilágot), akkor az *Ajándék* ciklust további négy verssel gyarapítja, de az *Inkarnáció ezüstben* itt is a cikluszáró utolsó előtti helyen áll, itt az *Asszony szeme* került eléje, és a *Hegyi beszéd* követi. A vers e helyét az *Összegyűjtött versek* legutóbbi, 1988-as kiadása is megőrizte.

Az *Inkarnáció ezüstben* a költő nagy és szuverén látomás-verseinek, a hosszúnekeknek a rokona. A vers egyetlen hatalmas vízió. Mi lehetett a vers kiváltó élménye,

mi érintette meg a költőt, mi lehetett a versindító benyomás, mi alakult át itt költői látomássá? Feltételezésünk szerint az élmény genezisééről, a versképző elemről az utolsó sorok vallanak. Innét fölfejtve értjük meg a költemény üzenetét. „FELHÍVJUK A LAKOSOK FIGYELMÉT / NEMZETI KINCSENEK NEVEZETT / SZKÍTA LELETEINKBŐL KÉT ALAK, EGY FÉRFI, EGY NŐ / ELTŰNT MÁR A HAVAZÁS ELŐTT...” Talán egy művészettörténeti albumban színes fényképen, talán egy múzeumi kiállítás üvegtárlóiban a valóságban látott a költő olyan szkíta ezüst leleteket, amelyeknek figurális rajza megindította képzeletét. Talán éppen tél volt, kint hősés. A szkíta leletek rajzához a havazás, a kinti világ látványa társult, a leleteken látható két alak, egy férfi, egy nő pedig átalakult, „inkarnálódott” két élő szeretővé, a férfi lírai énjévé és a megszólított nővé, a „te sörényes”-sé. A szkíta leletek, a hősés és a két szerelmes mellett a negyedik versképző mozzanat valószínűleg a város képzele lehetett. Az utóbbi három olyan sajátos Nagy László-i versmotívum, amely külön-külön számos versében föllelhető: a havazás pl. *A havazás árnyéka*, *Hószakadás a szívre*, az ifjú pár a *Menyegző*, a város *A város címere*, *A nagy atlanti homályban* című versekben. Az *Inkarnáció ezüstben* talán azért érdemel megkülönböztetett figyelmet, mert a motívumok együtt vannak jelen, szintézist, új minőséget alkotnak. A versképző elemek – nevezhetjük őket akár a költemény mögöttes, epikus meséjének is – persze csak csírájukban vannak jelen, a versformálás során háttérbe szorulnak, elhalványodnak, visszavonulnak, s a vers szuverén látomássá alakul. A vers nem a látvány, a szkíta leletek leírása, a költő a képet, a látványt, a leleteket szimbolikus erővel ruhazza föl, a leletek „leírása” önarcképpé, önvalomássá formálódik. A tárgyi világ, a leletek csak versmag, alkalom, ürügy, ami köré a költő látomását, életérzését szervezi. Így oda jutottunk el, amit már előzőleg mondtunk: a vers nem élmény- vagy leíró költészet, hanem látomás, vízió, „megtestesülés”.

Erre utal egyébként már a vers címe is. Incarnatio: a keresztény hit egyik alaptanítása, hittitok, a *Katolikus lexikon* szerint „a kereszténység egyik alapdogmája és az üdvösségtörténet legnagyobb ténye”, megtestesülés, az örök Ige testté válása, Jézus születése, ünnepe karácsony. Karácsony: olyan versmotívum, amely természetesen társul a tél, a hó, a havazás képzetéhez, s bizonyára ez hívja elő a versben az „égő cukor és pörkölt dió aromájának” motívumát. A versben további liturgikus kifejezéseket is találunk: ilyen az „imádat”, az „árulás” és a „harminc ezüst” kifejezések. (Nagy László egész költészetére jellemző a liturgikus-bibliai motívumok használata, ezek már korai verseiben ott vannak.) A költő azonban az incarnatio kifejezést átírja, a latin eredetű szót magyar ortográfia szerint használja, mintegy ezzel is jelzi, hogy itt a szó nem eredeti, nem vallási, az evangéliumokban elbeszélt tartalommal, hanem más, tágabb, profán jelentéssel szerepel. Itt nem Jézus születéséről, hanem a szkíta ezüst lelet átváltozásáról, megtestesüléséről, élő, eleven emberré válásáról van szó. (Az inkarnáció-motívumot Nagy László már versünk egyik rokon költeményébe, a *Menyegző*be is beleszötte. Itt a vers első, verzállal kiemelt sorában hangzik el az „et incarnatus est” idézet ironikus parafrázisa: „okosak a vének, ruganyos a vének tanácsa, / megengedik: IME, TESTETÖLTHET AZ IGE, HA TUD”.) Inkarnáció – mondja Nagy László arról a folyamatról, amikor a versben a valóság, a tárgyi világ két eleme művészetté realizálódik, műalkotássá lényegül át. A megnevezés eszünkbe juttatja Pilinszky János szavait, aki 1965 karácsonyán, Jézus megtestesülésének ünnepén ugyancsak a valóság átalakulásáról elmélkedik, egy másik helyen, a *Beszélgetések Sheryl Suttonnal*-ban pedig a művészet inkarnációjáról beszél. „Kik veszik körül a betlehemi jászolt? Nem a történetit, a valóságot, hanem azt, ami a századok során a képzőművészeti alkotásokban realizálódott?”

- kérdezi Pilinszky 1965-ben. - Valamennyien ismerjük őket: az angyalokat és a csillagokat, a barlangot és a barmokat, a pásztorokat és a térdeplő három királyt. S tudjuk azt is: a valóságban némileg másképp történt. A képzelet kikerekítette és átalakította a valóságot. De épp ez az érdekes: hogy mivel övezte körül a képzelet az evangélium beszámolóját? A *Beszélgésekben* pedig így összegezi véleményét: „...a művészet a *képzelet morálja*, hozzájárulása, veritékes munkája a teremtes realitásának, inkarnációjának a beteljesítésére, helyreállítására. *Megtestesült (Et incarnatus est)*: azóta minden remekmű zárómondata, hitelesítő pecsétje lehetne.”

Nagy László poétikája, versszemlélete Pilinszky művészetszemléletére rímel. (Nála az inkarnáció szó a mű címébe emelt első szó.) Ezért Pilinszky szavaival mi is megkérdezhetjük: Nagy László versében a képzelet hogyan kerekítette ki és alakította át a valóságot, képzelete mivel övezte körül a „NEMZETI KINCSEK NEVEZETT / SZKÍTA LELETEINK”-et?

A nyomtatott versnek mindig vizuális jelentése is van. A 77 sor terjedelmű költeményt öt sorköz választja hat részre. Ezek a részek, szakaszok egyben a vers szerkezeti egységei. A hat szakasz a vers két rétegét alkotja: a vers szerkezete a kultikus hármas szám alapján tagolódik. Egymással összefüggésben egyrészt a három páratlan (1., 3., 5.) szakasz, másrészt a három páros (2., 4., 6.) szakasz van. Úgy is mondhatjuk, hogy a vers menetét, fő sodrát alkotó páratlan szakaszokat megtörik, megszakítják a páros számú közbevetések. A szakaszok terjedelme mindkét „síkon” növekvő: a sorszámok a páratlan szakaszokban: 10-20-19, a páros szakaszokban: 5-8-15. (Mintha egyre nagyobb lélegzetet venne a költő.) A két verssík terjedelmi aránya 49:28, vagyis a három páratlan szakasz terjedelme csaknem kétszerese a három páros szakasz terjedelmének. Ez azonban a pusztán terjedelmi arány. Ha a részek indulati töltését nézzük, akkor a kisebb, mintegy fele akkora terjedelmű páros részek teljes indulati egyensúlyban vannak a terjedelmesebb páratlan részekkel. A páratlan részek indulati erejét, intenzitását a költő tipográfiával, a végig nagybetűs írásmóddal hangsúlyozza. A versbeli kiemelésnek ezzel a formájával Nagy László először alighanem az 1964-es *Menyegzőben* él, majd három portréversében, a *Csontváryban*, az *Egry ragyogásában* és a Veres Pétert idéző *Az országház kapujában*, 1946 címűben találkozunk. Az *Inkarnáció ezüstben* után ugyancsak használja a verzál kiemelés több versében (*Egzakt aszály*, *Verseim verse*, *pásztorRablóé*), valamint nagybetűkből építi föl képverseit a *Seb a cédrusontól az Árvácska sírverséig*. Vagy gondolati közlendőt nyomatékosít, vagy a vers szövegébe épített idézetet jelzi ezzel. Az *Inkarnációban* a tipográfiai kiemelés mindkét célt szolgálja: a páros szakaszok egyfelől idézetek, másfelől a vers többi részétől elütő, nagyobb hangerejű közlések. A tipográfiai kiemelésnek Nagy Lászlónál mind a vers látott-olvasott képében, mind élőszóval történő előadásában meghatározott szerepe van.

A vers időszerkezete a jelenből indul, a jelenben halad előre, s a vers meghatározó idősíkjá a jelen marad. A páratlan szakaszok igéi jelen idejű cselekvést fejeznek ki („elmozdítja”, „dől”, „forgunk” stb.), a páros szakaszok felszólításai is a jelenre utalnak („figyelmeztetjük”, „felhívjuk”). A múltat, az előzményt a vers befejező szakaszából ismerjük meg. (Erről a vers keletkezési körülményeivel kapcsolatban már beszéltünk.) A versben itt szerepel a lehangsúlyosabb múlt idejű ige („ELTŰNT”), s ezzel történik utalás a lehetséges előzményekre: „SZKÍTA LELETEINKBŐL / KÉT ALAK, EGY FÉRFI, EGY NŐ / ELTŰNT MÁR A HAVAZÁS ELŐTT”. Vagyis, ha a verset sorról sorra olvassuk, akkor csak a vers végén csapódik egygyé, a befejezéstől nyer értelmet az előzmény, kap fényt, megvilágítást a teljes vers. Ez a szerkezet szöges ellentéte annak a másíknak – például

Petőfi *A Tisza* c. költeménye vagy Vörösmarty *Gondolatok a könyvtárban* c. verse szerkezetének –, ahol sorról sorra bomlik ki a vers, mindegyik sor vagy mondat előrébb viszi a leírást vagy a gondolatot.

A versbeli cselekmény, történet a tér két síkján zajlik. A tér egyik síkja „az éter síkjai”, a fenti világ, az ég, ahol a versbeli két szerető tartózkodik, ahonnt dől a hó. A tér másik síkja a lenti világ, „az érdekek zónái”, ahol „az árulás városa” található, ahonnt fölhangzik az ismételt figyelmeztetés. Az *Inkarnáció ezüstben* jellegzetesen két-pólusú vers: a két világ tartalmi ellentéte adja a versbeli kontrasztot, a két világ tartalmi ellentéte a versbeli feszültség forrása. A két szerető világa, a „mi” világunk: a tisztaság, a fölszabadultság, a zene világa, a „magas haza”, ahol „nem horpad be a halánték / határainknak vérnyma nincs”. Az árulás városa: csak az érdeket ismeri, köbméterekké adja össze a havat, ott a páncél-mackók hasa az árulás harminc ezüstit őrizi, s az ablakokat a sötét lelkiismeret hártái fődik. Innét, a lenti világból hangzik föl az egyre fenyegetőbb figyelmeztetés, melynek szavai háborús emlékeket idéznek, légiriadót bejelentő rádió-közleményekre, felkoncolást ígérő utcai plakátok szövegére emlékeztetnek. A két világ, a két térbeli sík ellentétben, harcban áll egymással. A két szerető segítői a szkíta harcosok (ezt a képet bontják ki a szkíta nyilak ércnyelve, a nyereg, a sisak, az íjászok, a nyargaló fejedelem fogalmak teljes metaforává). A lenti várost viszont a fény-rózsás agydaganat, a hatalmas páncél-mackók, a páncélszekrény-metaforák teszik érzékletessé és szemléletessé. A két erő között a feszültség egyre nő, a két szerető harca egyre elkeseredettebb, a fenyegetés egyre erőteljesebb, a veszélyeztetettség egyre nagyobb. Ez a versbeli kontraszt sok tekintetben a *Menyegző* fölépítésével rokon: ott a vers két hőse, az ifjú pár és a háta mögötti lakodalmas nép ellentéte a meghatározó versformáló, strukturáló motívum, itt a két szerető alatt az árulás városa jelenti a másik, az ellenséges pólust. S ahogy a *Menyegzőben*, úgy itt sem kétséges, hogy a költő kikkel és mivel azonosul. Ahogy a *Menyegzőben*, úgy itt is a többes szám első személy (a „mi”) fejezi ki ezt az azonosulást. Még a két vers indításában is van valamiféle nyelvi-gondolati egyberímelés. „Arccal a tengernek itt állunk párban...” – kezdi a *Menyegzőt*. „Ezüst-maszunkat ezüst-kezünk / elmozdítja csak...” – olvassuk az *Inkarnáció ezüstben* első két sorában. S akár a *Menyegző*, az *Inkarnáció ezüstben* is a humánus és az erőszak, a szépség és az érdek, a szabadság és a korlátozottság összeütközéséről szól, az etikus értékek fokozódó veszélyeztetettségét fejezi ki. A vers ennek a világunkban folyó harcnak a művészi látatása, látomása.

A verséptéményben Nagy László költészetének számos ismert, a vers mondandóját értelmező-megvilágító metaforáját fedezhetjük föl. Ezek: a két szerető, a hó és a város motívuma.

Említettük, hogy a vers a költő kötetkomponáló szándéka szerint az *Ajándék* ciklusban kapott helyet. A ciklus verseiből ilyen szavakat és sorokat emelhetünk ki: „megindul hozzád az ének”, „ajánlom neked”, „átcsörtet hozzám az asszony, az asszony”, „hát megtalált kedves, gyere”, „két sörényes”, „ahány csöpp a mézed / annyi csöpp a vérem”, „mind pirosra válik / amit Fehér Anna / művel érdekemben”, „Viola a bibliásom” és így tovább. Azt mondhatjuk tehát, hogy tág értelemben az *Inkarnáció ezüstben* is ajándékvers, szerelmes költemény. Tény, hogy itt is két szeretőről, szerelemről és szerelmesekről van szó, de a versben nem a vágy, a szenvedély feszültsége, a hiány vagy a rátalálás indulata szólal meg, s az is teljesen érdektelen, hogy ki az a másik személy, akihez a költő odafordul: „Tekints le az érdekek zónáira...”, vagy: „tombolj, te sörényes velem”, s akikre vadászó szemmel figyelnek. Itt a szerelem mint minden

morális érték, emberi tisztaság, szépség és jóság szimbóluma jelenik meg. A szerelemnek a költő – akár a *Menyegzőben* – jelképi erő ad, s amit a *Menyegzőről* mondott, az *Inkarnáció ezüstbenre* is érvényes: „egyetemes érvényű, küzdelmes beszéd, vonatkozik az élő emberiségre... Írtam a romlás és a romboltság ellen, minden visszahúzó erők ellen, az ifjúságért.” S amit a *Menyegző* egyik kéziratos változatán a cím után olvashatunk, az is vonatkoztatható az *Inkarnáció ezüstbenre*: „ifjúságunk emlékműve”.

A vers legmeghatározóbb motívuma a hó, a havazás – Nagy László költészetének egyik alapmetaforája. S nemcsak Nagy Lászlóé, mert jóformán az egész magyar irodalomban föllelhető: a kuruc szegénylegény piros csizmájának nyomát befedő hótól kezdve a Vörösmarty szabadságharc utáni döbbenetét érzékeltető havon át („Most tél van és csend és hó és halál”) Illyés képverséig, a hókásás, téli, *Újévi ablakig*, és tovább. És mindig más jelentéstartalommal. Nagy Lászlónál sem mindig ugyanarról a hóról van szó. A korai versekben a hó (és fogalomköre: tél, jég, fagy, hideg) a táj, az évszakok, a természet része, a közvetlen szemlélet hordozója, a természetélmény kifejezésének eleme (pl. *Január királya*, *Hóharmat mardos*, *Téli krónika*, *Tél* stb.). Később a természeti motívumok költészetében jelképes értelmet, társadalmi jelentést kapnak, s a hó (és szinonimái) a költő képrendszerében konstans és meghatározó szimbólummá lesznek. A hó jelentéstartalma általában negatív (a tűz, a láng pozitív jelentéstartalmával szemben), s a fenyegetettség, az emberi szenvedés, a kiszolgáltatottság, az embertelenség, az életellenesség, a gonoszság, a pusztulás és a halál jelképe. Azok közül a versek közül, amelyek a negatív, vad, idegen, nyomasztó, félelmes, kietlen tartalmú hó-motívumra épülnek, talán elegendő a *Havon delelő szivárványra* hivatkozni. A hó-képzetnek ez az értelmezése egybevág azzal, ahogy József Attila költészetében is szerepel ez a motívum. Véletlen lehet-e, hogy Nagy László *József Attila!* című versében a „téboly havát”-ra ez rímel: „eszed a halált”? Az *Inkarnáció ezüstben* azért figyelemre méltó vers, mert benne a hó-motívum pozitív jelentéstartalommal szerepel: az emberi tisztaság, az érték, a humánus élet megfelelője. A havazást itt a két szerető kelti: „Ezüst-maszkunkat ezüst-kezünk / elmozdítja csak s dől a hó / zihálhat havat is két szerető / fölszabadulva az égre forgunk”. Valamiféle mítoszivá növelt, „egyetemes tél”, világot beborító havazás képzete bontakozik ki előttünk.

Ami a két szerető mókázó jókedvére, csintalanságára, karácsonyi örömére, boldogságára leelkedik, ami a rossz, a negatív erő, annak a versben az ámulás városa a képi megfogalmazója. Ez a felülről nézett város a kinti világ, a deformált társadalom jelképe, amely az emberi személyiséget korlátozza, az élet minőségét megrontja, s a természet (a hó) tisztaságával szemben a szennyezettség szinonimája. Tulajdonságait a betegség (agydaganat), az ámulás, a bibliai Júdás (harminc ezüst) és az aranyat istenítő, csak a pénzt tisztelő kapitalizmus (hatalmas páncél-mackók) motívumaiból szövi egybe. Jellemzője az a bornírtság, amely „összeadja / köbméterekké a hulló havat”. (Ugye, mi is olvastunk már olyan újsághírt, hallottunk olyan szenzációs rádióközleményt, amely azt közölte, hogy egyetlen téli éjszaka ennyi meg ennyi köbméter hó hullott fővárosunkra?) Ez a város, ez a lenti világ, a rontás, az ámulás megszemélyesítője az, amely egyre fenyegetőbb üzenetét küldi: először csak figyelmezteti a szeretőket, ne mókázzanak, másodszor felhívja a figyelmet a leesett nagy mennyiségű hó eltakarítására, harmadszor parancsot ad a szeretők elpusztítására, lelövésére.

Az *Inkarnáció ezüstben* nyelve erőteljes, merész, szuggesztív nyelv. Szókinccsében különféle nyelvi rétegek keverednek egymással. Van itt keresztény vallásos kifejezés (inkarnáció, imádat, harminc ezüst), népnyelvi eredetű szó (hömbölyödés), jassz kifeje-

zés (páncél-mackó), a hadi-katonai szaknyelvben honos – ezen belül is a barbár szkíta harcmodor érzékeltetésére alkalmas – nyelvi elem (íjász, hajrá, nyíl, húr, nyereg, sisak, nyargaló fejedelem). A vers nyelvi anyaga, szóképei elsősorban a három alapmetaforához – a két szerető, a havazás és az árulás városa képzethez – kapcsolódnak. A „te sörényes” a ló-képzetből származik. A „két szerető” hívja elő a többes szám első személyre utaló fogalmazást (maszkunk, kezünk, forgunk, ne hagyjuk abba, itt maradunk stb.), a másik személyt megszólító beszédhelyzet pedig az egyes szám második személyű megszólítást (tekints le, tombolj te stb.). A vers egészét átszövő, legmeghatározóbb metafora a havazás képzete. A hó szó és különféle változatai, ragozott, képzett, szóösszetételben vagy szókapcsolatban szereplő alakja tizennégyszer (!) fordul elő a versben: dől a hó, havat, hópelyhet, havazzanak, havazás, hómunka, hóvihar stb. Legeredetibb, legmeghökentőbb módon alighanem ebben e metaforában: „hó bikái”, és ebben a kontrasztot kifejező jelzős szerkezetben szerepel: „forró havazás”. A mindent beborító hó tisztaságának ellentéte „az árulás városa”. Az árulásra („harminc ezüst”) és a kizsákmányolásra („ülnek ott hatalmas páncél-mackók / hasukban az apró szabványzacskók”) utaló motívumok mellett a kép negatív tartalmát legérzékletesebben az igék fejezik ki: fülel, kihallgat, összeadja. A költői képek sűrűségét és érzékletességét, szinte tapintható, plasztikus hatását a gyakran előforduló alakzatok fokozzák. A legszembeötlőbbek a nyomatékosító ismétlések. Az „Ezüst-maszkunk, ezüst-kezünk” kifejezés „ezüst-arcunk, ezüst-kezünk”-ként visszatérve, majd „ezüst az arcuk, ezüst a kezük” formában megismételve mintegy az egész versépítmény hármass pillérét adja. A nagybetűs versrészletekben a figyelem és változatai (figyelmeztetjük, felhívjuk a figyelmet) keretszerűen és egyre növekvő számban – négyszer, ötször, ötször – ismétlődik meg. A harmadik figyelmeztetésben a „fegyver is használható” megismétlése növeli a fenyegetettséget. Kétszeres ismétlés: „az eskű, az eskű”, háromszoros: „ideje jött / ideje”, „ideje jött”, négy-, illetve ötszörös: „itt-itt-ide-itt-itt”. Szójáték szövődik az ismétlésbe, amikor a harmadik felszólításban azt halljuk: „FŐVÁROSUNK FELETT MAGASAN / ... ZENGENEK” – „MAGAS A JUTALOM IS”. A versmondatok szervezésében, formálásában, megszerkesztésében a fősorolás és a gondolati párhuzam kap szerepet. A fősorolások egyaránt tartalmaznak két vagy három elemet. Az előbbire példa: a világ ablakainak, a sötét lelkiismeret hártáinak – a köröm, a szem – nyereg, sisak; az utóbbira: havat, szelet, északi süvítést. Az „itt”, illetve az „ide” ötszöri megismétléséhez öt különböző jelentésű cselekvés, öt gondolati párhuzam kapcsolódik: itt maradunk – itt nem horpad be – ide kergültünk – itt hahotázunk – itt lerogyunk.

Már a vers szerkezete – a lírai hős monológja és az azt kétszer megszakító, majd a monológot záró figyelmeztetés – valamiféle zenei kompozícióra mutat. Nyilvánvalóan zene – talán hangszóróból hallható beszédhang – a háromszori felhívás. A vers zeneiségét egyébként nem a hagyományos elemek – a sorvégi rímek, a kötött szótagszámú ütemek vagy időmértékes verslábak – adják, bár ezek sem hiányoznak teljesen a versből. Például ragrímeknek tekinthetjük ezeket az egymást követő sorvégi összecsengéseket: páncél-mackók – szabvány-zacskók, szívében – kerékben, csókra – pohárra. Távolabb álló sorvégek, illetve eltérő ragok egybecsengésére példa: agydaganat – havat, hártáinak – havazzanak, szem – fejedelem, hó – zárható, hömbölyödésnek – feszülésnek. Ám ezek a rímek semmiféle képletbe nem sorolhatók. Hagyományos zenei elemek a versben az alliterációk is. Ezzel kezdődik a vers: „Ezüst-maszkunkat ezüst-kezünk / elmozdítja...” Nyomatékosabbak a szókezdő azonos mássalhangzók: „zúdítva zenét”, „vérré se váltható vad havazás”, „maradunk magas hazánkban”, „kergültünk

kénytelenül”, „barlangjában a barbár”. Leggyakrabban a lágy h mássalhangzót rímelteti szókezdő helyzetben. Például kétszer: „hulló havat”, öt sorban hatszor: „hazánkban / a havazás... / hallatlan... / borpad be a halánték / határainknak”.

Az *Inkarnáció ezüstben* csak látszólag kötetlen vers; Nagy Lászlónál a szabadversnek is erőteljes szövegritmusa van. A vers zeneiségét, a sorok ritmusát alapvetően a gondolat tagolása határozza meg. A sorvégek a legtöbb esetben gondolati egységek, periódusok határával esnek egybe. A gondolati periódusok és a sorvégek egybeesése, valamint az áthajlás aránya a monológyszerű szerkezeti egységekben 6:4, 16:4, 15:4 (összesen 37:12), a figyelmeztetésekben 5:0, 7:0, 13:2 (összesen 26:2), az egész versben 63:14. Vagyis a sorvégek és a gondolati periódusok egybeesése négyszer annyi, mint az áthajlásoké. Az egybeesés a legsűrűbb a gondolatilag is legnyomatékosabb figyelmeztetésekben. A sorok szótagszáma zömmel kilenc (30 sorban) és tíz (28 sorban). A monológ-részben több a kilenc szótagos (23 sor) és kevesebb a tíz szótagos (17 sor); a figyelmeztetésben fordított az arány: itt több a tíz szótagos (11 sor) és kevesebb a kilenc szótagos (7 sor). A sorok ritmikailag két részre, két ütemre tagolódnak, leggyakrabban az 5/4, illetve a 6/4 képlet szerint. Vagyis többnyire azt első ütem a többszótagú. A második ütem végét – mely mint említettük: többnyire gondolathatár is – csonka ütem, illetve hiatus zárja. A monológ-részek közül a legzeneibb, a legergőbb a harmadik megszólalás: a már említett alliterációk mellett itt a sorok többnyire rövidek (a 19 sorból 15 sor kilenc szótagos). A különféle szóismétlések („itt”, „ideje”) és felsorolások is e szerkezeti periódus zenei súlyát növelik. Az időmértékes verselés valamely meghatározott képletét nem fedezhetjük föl a versben, de a sorokon átsejlik a magyar nyelvhez közelálló jambus. Az ilyen versrészletekre gondolunk: „ezüst-kezünk”, „kihallgat, összeadja”, illetve: „magas hazánkban”, „fehér szívében”, „ezüst-arcunk fájt már a csókra / ezüst-kezünk cédrus-pohárra”. Aligha véletlen, hogy az utóbbi szókapcsolatok és sorok a zeneileg egyébként is gazdagnak, pergőnek érzékelt harmadik monológ-részben fordulnak elő, s a szöveg akusztikai hatását emelik.

Az *Inkarnáció ezüstben* – bár terjedelme csupán 77 sor – azoknak a versmonumentumoknak, versszimfóniáknak, hosszúénekeknek (*Búcsúzik a lovacska, A forró szél imádata, Menyegző, A Zöld Angyal* stb.) a rokona, amelyekben a költőt az emberi lét erkölcsi minősége, morális tartalma foglalkoztatja, amelyekben Nagy László általában tragikus hangoltságú világ- és létszemlélete jut kifejezésre. Domokos Máttyás mondja: Nagy László költészete „világok fordulóján, régi és új apokaliptikus törésvonalán formálódott”. A régi és az új harca, a hűség és az árulás, a helytállás és a hűtlenség – tág értelemben a jó és a rossz – szembenállása a vers központi gondolata. Az *Inkarnáció ezüstben* az ember és a világ, az egyén és a társadalom ellentétét mutatja föl. Nem kétséges, hogy a költő mi mellett áll, mit vall sajátjának, és mit utasít el. Nagy László számára a legfontosabb erkölcsi érték, igazság és norma a hűség, és a legnagyobb bűn a hűtlenség, az árulás. A drámai hangoltságú vers e gondolat köré szerveződik. A költő hite, a versből kiolvasható létezésélménye: az egyén kiszolgáltatottsága, az ember árvasága a vad, az érdekek által mozgatott világban.

A korszerű műelemzésnek, versértelmezésnek ma már – ha erre mód van – elengedhetetlen eszköze a költő szövegmondásának a vizsgálata. Ady, József Attila, Radnóti költészetéről többet tudhatnánk, ha hangjukat, versmondásukat megőrizte volna az erre alkalmas és korukban már meglevő technika. Babits, Pilinszky és Nagy László költészetéről többet mondhatunk, mert néhány versüket a költők interpretációjában is ismerjük. Nagy László versmondása – tájnyelvi ízek nélküli, de a dunántúli beszéd,

hanghordozás jellegzetességeit megőrző, a nyílt és a zárt *e* hangok közti különbséget érzékeltető – kántáló, ünnepélyes, a beszédet a köznapi intonáció fölé emelő megszólalás. Az *Inkarnáció ezüstbent* is így mondja, így adja elő. Ahol három mássalhangzó kerül egymás mellé, nem a betű szerinti, fontoskodó, hanem a köznyelvi ejtéshez ragaszkodik: *jelentkezzenek* helyett *jelenkezzenek* – mondja. Hanghordozása nem rossz értelemben vett szavalás, de nem is szűrkiti prózává a szöveget. Az előadás tagolása pontosan követi a vers szerkezeti egységeit, szakaszait. Ahogy a tipográfia a szemnek jelzi az eltérő tartalmú részeket, az előadás, a megszólalás is más a monológyszerű és a figyelemfölvívó részekben. A monológokat mindig alacsonyabb, mélyebb hangszínnel kezdi, majd egyre följebb emelkedik a versdallam íve. A figyelmeztetések viszont oly idegenül hangzanak, mintha hangszóróból hallható, háborús fölhívások, katonai utasítások, vészhelyzetben elhangzó parancsok lennének. Itt a költő hangja elidegenítő, valószínűleg eltorzul, taszító, ellenséges lesz. A harmadik felhívás utolsó, fenyegető parancsát, a vers utolsó sorát – „FEGYVER IS HASZNÁLHATÓ” – a költő szótagolva mondja, olyan töredezett nyomatékkal, ahogy az íráskép azt nem is jelzi. A költő versmondása abból a szempontból a legtanulságosabb, ahogy a sorokat tagolja, illetve, ahogy az összetartozó részek egybekapcsolását, az enjambement-okat megoldja. Nagy László ugyanis a versben írásjeleket igen takarékosan használ: pontot, pontosvesszőt sehol, kettőspontot egyszer, vesszőt ritkán, és mondatkezdő nagybetűt csupán a három monológ-szerű megszólalás (a vers 1., 3. és 5. részének) elején. A gondolathatárokat, illetve az azonos mondatrészek összetartozását, a különféle írásjeleket szünettel vagy annak hiányával, a dallam megemelésével, megkunkorításával vagy leejtésével érzékelteti. Jellemző, hogy a tiltó- és tagadószók (*ne, nem, nincs*) zeneileg mindig nagyobb nyomatékot kapnak, mint nyelvi környezetük. Ugyancsak nyomatékkal hangsúlyozza az alliterációk jelenlétét. Nagy László versmondása annyira szövegszerű, a vershez tapadó, értelmező, hogy csaknem fölé a hiteles műelemzéssel: szerényebben fogalmazva: ez a versmondás sok tekintetben megkönnyíti a vers értelmezését, ez a szövegmondás a vers megközelítésének egyik eszköze, lehetősége.

KOVÁCS SÁNDOR IVÁN

Balassi maszkjában

Ilia Mihálynak

Harminc évvel ezelőtt kis jegyzetet írtam a szegedi Tiszatájba Ágh Istvánról, aki akkor még nem volt kötetes költő – de költő volt. Éppen ezt akartam tudatosítani én is. Amikor 1969 nyarán az Új Írásban közölt *Balassija* elem került, a versről már személyesen cserélhettünk eszmét, mert augusztus 30-án egy lillafüredi írótanácskozáson találkoztunk.

Ott hangzott el Utassy József híres axiómája az *irodalompolitikáról*: olyan szóösszetétel az, mint a *hattyúgörény*.

Megkértem Ágh Istvánt, írja le nekem a *Balassit*: kedvelem ezt a szép verset, szeretném megőrizni kéziratát. A költő félretolt egy üveg bort a fehér asztalon, kihajtotta